

SZÁZ KÖTET KINCSESTÁR

DECEMBERBEN hagyta el a sajtót a Magyar Szemle „Kincsestár“-ának századik kis kék kötete. Tudva, hogy magyar földön, a nagy nekibuzdulások és gyors kiábrándulások klasszikus lelőhelyén, minő ritkaság, ha egy irodalmi kezdemény túljut az „első évfolyamon“: nem mehetünk el szó nélkül eme száz kötet mellett. Annál kevésbbé, mert hasonló jellegű és sikerű vállalkozás csak kettő található nálunk: az „Olcsó Könyvtár“ és a „Magyar Könyvtár“. Nem tudjuk, hogy e két sorozat miért szűnt meg,— kevéssel az első világháború előtt, illetve után — de bizonyos, hogy mindannyiunk ifjúkori olvasódühének ezek a szerény külsejű füzetek voltak legkönnyebben elérhető tárgyai. Szerkesztésükben volt valami a milléniumi idők gazdag tanácsalanságából: vékony füzetkék váltakoztak vaskos kötetekkel, magyar művek fordításokkal, szépirodalom tudománnyal, dráma prózával. Hozzájuk képest a Kincsestár a megnehezült és megkomolyult időket jelzi: témában, terjedelemben, műfajban s bizonyos fokig stílusban is határozottan eltervelt sorozat, melynek elkészülte valóságos enciklopédiát fog jelenteni az olvasó számára.

Könyvészeti szempontból nem lenne érdektelen — legalább ilyen ritkán adandó alkalommal — oldalpillantást vetni az illetén sorozatok „kultúrföldrajzi“ jelentőségére. Bizonyos ugyanis, hogy a könyvkiadásnak ez a műfaja sajátosan nyugateurópai jelenség s szigorúan kötve van a középosztály s általában a polgárosodás mindenkori állapotához. (A „Kincsestár“ már külsejével is jelzi ezt az összefüggést, amennyiben angol kiadványokhoz s különösen a „Benn’s Sixpence Library“ kötetéhez fel-tűnően hasonlatos.) Voltaképpen a „tudomány közkinccsé válásának“ általános szölama válik valósággá és lesz megfigyelhetővé az ilyen sorozatok kiadói statisztikájában, s e szempontból valóban nem kis jelentőségű az a tény, hogy olvasóközönségünknek eleven szükségletévé lett a „Kincsestár“, melynek megjelenése nem csupán merész és emelkedett kiadói tett, hanem üzletnek is beválik. És éppen ezt az utóbbi tényt nem szabad lebecsülnünk: tartós életű s így komoly közművelődési súlyú csak az a vállalkozás lehet, melyet nem a felsőbbtség bölcs kultúrpolitikája erőltet a közönségre, hanem amelyet a közönség élő szükségletei kényszerítenek ki. S ha ebben az összefüggésben az „Everyman’s Library“ vagy a „Sammlung Göschen“ elpusztíthatatlan életerejére s a mögöttük álló milliós művelt tömegekre gondolunk: nem lehet meghatódás és büszkeség nélkül nézni ezt a száz szerény világoskék kötetet, mely feledtetni tudja egy pillanatra azt a reménytelen hátrányt, amit nem kulturális területen a kis népeknek el kell viselniök a mammut-népek árnyékában ...

Honi viszonylatban három szempontból érdemes elidőznünk kissé a századik Kincsestár kötet mellett. Elsőnek az a tárgyi kérdés vetődik fel, hogy milyen értékekkel gyarapította ez a sorozat irodalmunkat? Ismerjük a sajnálatos tényt, hogy a Révai Nagy Lexikon óta nem jelent meg olyan magyaryelvű enciklopédia, mely ezt a kiöregedett lexikont feleslegessé tudná tenni. Néhány botrányos eredményű kísérletet leszámítva, mind-össze az Új Idők lexikona jöhet számításba, de ez sem tud népszerű elődje helyére lépni, mert hasztalan közelíti meg annak terjedelmét, mégis sokkal szükségzavúbb marad — nyilván az időközben tetemesen megnövekedett címszóanyag miatt. Ebben a helyzetben a Kincsestár valóban hézagpótló kiadvány: a még tervezett ötven kötet megjelenése után tárgyilag szinte teljes enciklopédiát fog adni, melynek az a nagy előnye lesz a lexikon-formával szemben, hogy a fogalmak nem esnek ki nagyobb összefüggéseik szerves kereteiből. S ha a szerkesztés 151. kötetként egyetemes név- és

tárgymutatóról is gondoskodna: a Kincsestár világviszonylatban is páratlanul álló népszerű tudományos enciklopédiává lehetne. (Hasonló vállalkozásként — nagyobb méretekben — csak az új, húszkötetes Encyclopédie Franfaise lenne említhető, melynek megjelenése a háború kitörése után abbamaradt.)

Kevésbé örvendetes feleletet ad a Kincsestár-kötetek forgalmáról való tapasztalat a második kérdésünkre: miképpen viszonylik a kötetek olvasottsága egyéb irodalmi termékeink kelendőségéhez? E ponton mintha igazolódna Szerb Antal egy megjegyzése: hogy t. i. nálunk „művelt nagyközönségen“ a műveletlenek nagy tömegét szokás érteni, nem tudni miért? A kiadói statisztika itt természetesen nem közölhető adataiból kiderül ugyanis, hogy a tudomány haladásáról — még népszerű formában is — olvasóközönségünknek csak egy csekély töredéke kíván tájékozódni, márpedig nyilvánvaló, hogy a tényleges műveltség nem merülhet ki pusztán szépirodalmi olvasmányokban. Ha emellett megfigyeljük a könyvkereskedők kirakatában, hogy bizonyos divatos tudományterületeken mennyire elburjázottak az olyan „népszerűen megírt tudományos“ művek, melyeknek szerzője jómaga sem jutott túl a népszerű képzettségen, meg kell állapítanunk, hogy közönségünk jórésze még nem jutott el odáig, hogy az áltudományt a népszerűen írott, de szakszerűen üzőtt tudománytól megkülönböztesse. Ezen a ponton valóban nagy hivatás vár a Kincsestár-sorozatra: rávezetni nagyközönségünket arra, hogy népszerű könyvet csak szakemberek tollából fogadjon el s érdeklődésével és pénzével ne támogasson olyan „írókat“, akik maguk is népszerű kompendiumok alapján népszerűsítenek.

Harmadik kérdésünk az olvasók érdeklődésének irányára vonatkozik: melyek a tudománynak azok a területei, amelyek fokozott mértékben vonzzák a nagyközönséget s melyek azok, amelyek iránt kevés érdeklődést tanúsít? A statisztikából kiderül, hogy a nagy magyar hadvezérek életrajza, a néprajz és az örökléstan kérdések állanak az érdeklődés előterében. Közvetlenül ezek után következnek a magyar irodalomra, nyelvre és históriára vonatkozó művek és — a természettudományok modem eredményeit ismertető összefoglalások. Mindez pontosan egyezik azzal, amit a középiskolát elvégzett olvasó érdeklődéséről egyéb tapasztalásból is tudunk: a mindenkori „divatos“ kérdéseken kívül a nemzeti múlt és a nemzeti szépirodalom vonzzák az iskola padjain túl is, továbbá — „korunk a technika százada“ — a mindennapi élettel oly szoros kapcsolatban álló természettudományi kérdések. Minden egyéb iránt csak elvétve érdeklődik, különféle egyéni indítékok alapján, vagyis ez a magatartás már az egész olvasórétegre nem jellemző: ezt bizonyítja az egyéb kérdésekkel foglalkozó Kincsestár-kötetek közepes keresettsége. Annál jellemzőbb viszont s egyben lehangolóbb is, hogy melyek a legkevésbé keresett kötetek: a vallási kérdésekkel foglalkozók félreérthetetlenül a statisztika legvégén állanak. A jelenség önmagáért beszél, de hisszük, — egyrészt — hogy csak átmeneti természetű s hogy — másrészt — egyházaink vezetői tudatában vannak s igyekeznek kiküszöbölni. Mert semmiesetre sem volna kívánatos, ha műveltebb rétegeink körében is elterjedne az a szélteben divatozó felfogás, mely kereszténységét elintéztnek véli azzal, hogy ő maga nem zsidó ...

Ami a szerkesztés nehéz munkáját illeti, csak dicsérmünk lehet Bisztray Gyula körültekintését és agilitását. Ennek köszönhető ugyanis, hogy 1936 óta — egyrészt — a sorozat elhanyagolt ágai is fejlődésnek indultak (a földrajz, társadalomtudomány és a külfölddel való művelődési kapcsolatok), ami — tekintve az enciklopédikus célkitűzést — igen lényeges eredmény. Tetterejének köszönhető viszont, hogy a kötetek gyorsabban

követik egymást, ami az általános művelődési szempontokon kívül azért igen kívánatos, mert célját tévesztené az az enciklopédia, melynek utolsó kötetei egy egészen más művelődéstörténeti korszakban jelennének meg, mint az elsők.

A most megjelent nyolc új kötet mindegyike igen sikerült terméke ennek a nehéz műfajnak. Aki nem próbálta, az is könnyen elképzelheti, hogy röviden s egyben népszerűen, közérthetően írni: szinte megoldhatatlan stílári feladat, hiszen a rövideg a szakszerűséggel s a közérthetőség a nagyobb terjedelemmel áll természetesen kapcsolatban. Az olvasó nem is hinné, hogy mennyi aszkézis, nehéz stílári és szerkesztési erőfeszítés áll egy-egy jól sikerült kötet mögött. Fokozott mértékben áll ez az orvostudományi témánál, ahol mindezekhez az az újabb írói követelmény is járul, hogy a hypochondriára hajló laikus olvasó kedvezőtlen befolyásolása nélkül kell közölni orvosi ismereteket. Éppen ezért különös örömmel kell üdvözlönnünk v. Novák Ernő professzor kötetét, a „Műteti veszélyekéről (97. sz.) „A magyar sebészet világversenyben az elsők közé küzdötte fel magát, joggal tarthat igényt a betegek feltétlen bizalmára“ — olvassuk s a könyvet letéve meg is vagyunk győzve ennek igazságáról. A kitűnő szerző lemond minden olcsó szépirodalmi eszközről (gondoljunk az orvosregények divatára!), s könyve ennek ellenére — különösen az első fejezetekben — valósággal izgalmas olvasmány: az olvasó szinte orrában érzi a műtő éterszagát, hallja a serényen nyüzsgő fehér köpenyek suhogását s a műszerek , koppanását, amint elvégezték feladatukat az operatőr kezében — Ha van mesterség, melynek pátosza a legridegebb embert is megragadja, akkor a sebészet valóban ilyen: kissé visszanyerjük emberi méltóságunkat, látva, hogy vannak emberek, akik ész és ügyesség minden rafinériáját megmozgatják emberi életek megmentésére még ma is, mikor az emberi életnek már annyi értéke sincs, mint egykor a kőkorszakban ...

Bulla Béla kötete, „Erdély“ (119. sz.) már témájával is megejt, de még inkább adatainak gazdagságával. Feladata, — úgymond — hogy „erről a színes tájról pillanatfelvételt adjon“. A pillanatfelvétel, hozzátehetjük, oly jól sikerült, hogy annak bármely részlete „kinagyítható“ a torzulás veszélye nélkül. —Bogsch László „Földünk történetét írta meg (87. sz.). Tárgya a tudomány „klasszikus témái“ közé tartozik s így igen alkalmas arra, hogy az olvasó helyiérdekű aktuális látószögét kozmikus távlatok felé tágítsa. Ha — mint Gheyselinc szellemes hasonlata nyomán írja — Földünk történetét 24 órának képzelve el, ebből csupán az utolsó 5 másodperc jut a történelmi időkre: kissé szemképrázva józanoclunk ki abból a nagyzási hóbertől, hogy ez 5 másodperc egyes parányi szakaszait „nagy idő“-nek, „történelmi sorsfordulóknak“ nevezzük csak azért, mert emberi balfogásokkal sikerült e szakaszokat kínossá és nehezen elviselhetővé tennünk. Megértjük a tudós szerzőt, hogy az ember fellépésének mindössze tíz sort szentel könyve végén. Hasonlóan egészséges perspektíva-tágító olvasmány Novobáztzy Károly „Relativitás“-a (86. sz.), mintaszerűen oldván meg a feladatot, mellyel oly sok szerző hasztalan kísérletezett már: az Einstein-féle elméletet megértetni azokkal is, akik nem rendelkeznek az elengedhetetlennek látszó formális-matematikai előképzettséggel. Műve nem könnyű olvasmány, de oly gondos stílári egyensúllyal van megírva és felépítve, hogy aki nem érti meg, az önmaga műveltségében, intelligenciájában és koncentrálóképeségében keresse a hiányt. A két utóbbi „kozmosz“ téma után valósággal idillnek nevezhető Moesz Gusztáv, a „Gombák“ (90. sz.). Idillnek azért is, mert a tudós szerző pompásan tudja éreztetni, hogy nem csak a lenyűgöző kozmosz méretek igazete, hanem az aprólékos ismeret lelkesedése is elvezet az igazi tudomány-

hoz. A kis dolgokhoz való szeretetteljes odahajlás műhelytitkait tárja fel szerzőnk, s örömmel fedezzük fel, hogy a tudományban nemcsak fenség, hanem igen sok rejtett báj található. Elöljáróban a gombák „rossz híréről” írja, hogy nemrég még a növénytársadalom legalsóbbrendű, megbélyegzett tagjainak tartották őket: „A gombák, mint ganéjok, tsunyaságok közt született, senyvedő, hitvány matériák” (Mátyus István, 1787.). Az újabb kutatás alapján védelmébe veszi a természet e félreismert lényeit: „Levonhatjuk azt a tanulságot, hogy a gombák megítélésében kerüljük a felületese általánosítást. Néhány mérges gomba miatt nem szabad a gombák összeségét, de még nagyobb számát sem mérgesnek mondani”. „A gomba életének is két főcélja van: saját egyéni életének fenntartása és azon túl, fajának biztosítása”: a természet nagy, általános törvényei itt is érvényesek s a tudományt nem tárgya, hanem a módszeres látás teszi tudománnyá. A kitűnő könyvnek — melynek számos gyakorlati vonatkozása is van — nagy sikert jósolunk és kívánunk! — Régi hiányt pótoló Rapaiics Raymund könyve „Termesztett növényeink eredetéről (89. sz.) és Hankó Bélác „Magyar háziállataink“-ról (49. sz.). Mindkét munka élénk, közvetlen stílusban tárja fel a látszólag túl szakszerű témakörök mögött rejlő természet-tudományi és művelődéstörténeti távlatokat, mely utóbbi szempontok igen sikerült kidomborítása jelentős történeti munkává is avatja e két természet-tudományos kötetet. A két szempont szerencsés egybedolgozása népművelési szempontból is hivatást biztosít e két kötetnek: a történeti érdeklődésű olvasó látkörét természettudományos irányban, a természettudományos agrárérdeklődését pedig történelmi irányban hivatottak bővíteni. — Nem csupán történelmi, hanem történetbölcséleti szempontból is igen értékes és érdekes mű Horváth Endre könyve „Az újjörögök“-ről (21. sz.). Ilyenné avatja az a tény, hogy az újjörögtség antropológiai, történelmi és nyelvtörténeti jogon egyenes utódja a klasszikus görögységnek, mely nélkül európai műveltségünk teljességgel elképzelhetetlen. A számos igen lényeges magyar vonatkozást nem is számítva, a könyv annyira tanulságos, hogy komoly hiányérzetet támaszt olvasójában egy újabb kötet iránt, melynek Bizánccal kellene foglalkoznia. Hisszük, hogy ez is, valamint a klasszikus antikvitással foglalkozó kötet is szerepel a Kincsestár szerkesztői programjában.

Most, hogy a Kincsestár-sorozat növekvő értékben és lendülettel elérte századik, jubiléris kötetét, az olvasó és kritikus két pontban foglalhatja össze a szerkesztőségnek szánt mondanivalóját: köszönet az eddigiekért és jókívánság, hogy a szemellátható lendületet a jövő sötét erői se tudják megzavarni...

MÁTRAI LÁSZLÓ